

1990, I-IV; Aldo Gallotta, "Dante nell'area Turcofona", *Dalla Bibliografia alla Storiografia. La critica dantesca nel mondo dal 1965 al 1990*, Ravenna 1993, s. 203-210; Giovanni M. d'Erme, "Dante in Persia", a.e., s. 211-216; Philip F. Kennedy, "The Muslim Sources of Dante", *The Arab Influence in Medieval Europe* (ed. D. A. Agius - R. Hitchcock), Reading 1994, s. 63-82; M. Reeves, *Muhammad in Europe*, Reading 2000, s. 93-97; Hilmi Ziya Ülken, "Dante ve Mîrac, Divina Comedia'nın İslam Kaynakları", *İstanbul*, sy. 58, İstanbul 1946, s. 4-7; Rasha al-Sabah, "Islamic Eschatology in the Divina Commedia", *Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, V, Küveyt 1984, s. 5-37; Shawkat M. Toorawa, "Muhammad, Muslims and Islamophiles in Dante's Commedia", *MW*, LXXXII/1-2 (1992), s. 133-143; Oğuz Karakartal, "Büyük İtalyan Şairi Dante'nin Türkiye'de Tanınması", *TT*, XXVI/155 (1996), s. 290-295; "Dante Alighieri", *TA*, XII, 287-291; E. G. Gardner, "Dante", *ERE*, IV, 394-398; P. S. Hawkins, "Dante Alighieri", *ER*, IV, 238-240.



MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

İLÂHÎCİ

(bk. İLÂHÎ).

İLÂHÎNÂME

(الهی نامه)

Ferîdüddin Attâr'ın
(ö. 618/1221)

tasavvufî mesnevisi.

Yirmi bir bölümde (makale) 6500 beyit ihtiva eden eser, bir çerçeve hikâye ile birçok küçük hikâyeden meydana gelir. Çerçeve hikâyesinin konusu şöyledir: Bir hükümdarın altı oğlu vardır; bunlar dönemin bilgi, hüner ve edebinde eşsizdirler. Hükümdar, oğullarına dünyada en çok arzu duyup elde etmek istedikleri şeyleri sorar. Onlar da sırasıyla peri padişahının kızını, büyücülüğü, Cem'in kadehini, âb-ı hayâtı, Hz. Süleyman'ın yüzüğünü ve kimya bilgisini elde etmek istediklerini belirtirler. Hükümdar, oğullarının arzularını öğrendikten sonra peri padişahının kızını isteyene şehvetin kötülüğünü, şehvete kapılan kimsenin bütün varlığını harcadığını; büyücülük ilmini öğrenmek isteyen oğluna büyücülüğün kötülüğünü ve asılsızlığını; Cem'in kadehini arzu edip dünyanın sırlarını bilmek isteyen, o kadar bilgisine rağmen Cem'in kendisini ölüm kuyusuna düşmekten alıkoyamadığını ve gerçek kadehin akıl kadehi olduğunu; âb-ı hayâtı arzu edene bilgi ve görgü ile canını aydınlatmasını; Hz. Süleyman'ın yüzüğünü isteyen oğluna dünya saltanatının geçici olduğunu, âhiret mut-

luğunu kazanmaya çalışmasını; kimya bilgisini isteyene de hırsından dolayı bunu istediğini, gözünü bir avuç toprağın doyuracağını anlatır.

Çerçeve hikâyede söz konusu edilen her istek insanın kapıldığı ihtiraslardan birini temsil eder. Bu şekilde hükümdar, oğullarına isteklerinin anlamsızlığını belirtip boş ve asılsız arzularından vazgeçmelerini söyler. Attâr, eserde çerçeve hikâyesinin arasına serpiştirdiği küçük hikâyelerden ahlâkî, tasavvufî sonuçlar çıkarır ve kitabın son kısmında, "Şiirim, baştan başa noksan sıfatlardan münezzehtir Tanrı tevhididir; cennette okunursa buna şaşılır mı? İlahî hazinenin kapısını açtım; bu kitaba *İlâhînâme* adını verdim" der. Hikâyelerin hemen hepsi hikâye tekniği bakımından kusursuzdur.

İlâhînâme'de enbiya ve evliya hakkında 1000 kitap okuduğunu ve otuz dokuz yıl kadar tasavvufî şiir ve hikâyeleri toplamakla meşgul olduğunu söyleyen Attâr hikâyelerini halk Farsçası ile kaleme almıştır. *Manîku't-tayr* gibi *İlâhînâme* de Mevlânâ'nın *Meşnevî*'sini besleyen önemli kaynaklardan biridir. Nitekim Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'nin kendisinden Attâr ve Senâ'nın eserlerine benzer bir eser yazmasını istemesi üzerine

Meşnevî'yi ona yazdırmaya başlamıştır.

İlâhînâme, Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597) tarafından *İbretnümâ* adıyla manzum olarak Türkçe'ye çevrilmiş (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 3315) ve Sultan III. Murad'a takdim edilmiştir. Seyyid Mîr Kemâlî-yi Hânsârî (Tahran 1316 hş./1937), Hellmut Ritter (İstanbul -Leipzig 1940) ve Fuâd Rûhânî (Tahran 1339 hş./1960) tarafından neşredilen eseri Fuâd Rûhânî Fransızca'ya (*Le livre divin*, Paris 1960), John A. Boyle İngilizce'ye (*The İlâhî-nâme or Book of God*, Manchester 1976) çevirmiştir. Eser, ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı tarafından nesir olarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1967).

BİBLİYOGRAFYA :

Attâr, *İlâhînâme* (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1967, tercüme edenin önsözü, s. I-XIII; Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Şerh-i Ahvâl ü Nakd-i Tahlîl-i Âşâr-ı Şeyh Ferîdüddin 'Attâr-ı Nişâbü-rî*, Tahran 1961, bk. İndeks; H. Ritter, *Das Meer der Seele: Mensch, Welt und Gott in den Geschichten des Fariduddin Attâr*, Leiden 1955, s. 156; a.mlf., "Attâr", *İA*, II, 9-10; a.mlf., "Aṭ-ṭār", *El²* (İng.), I, 753; *FME*, I, 82; B. Reinert, "Attâr", *Elr*, III, 25; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 291-294.

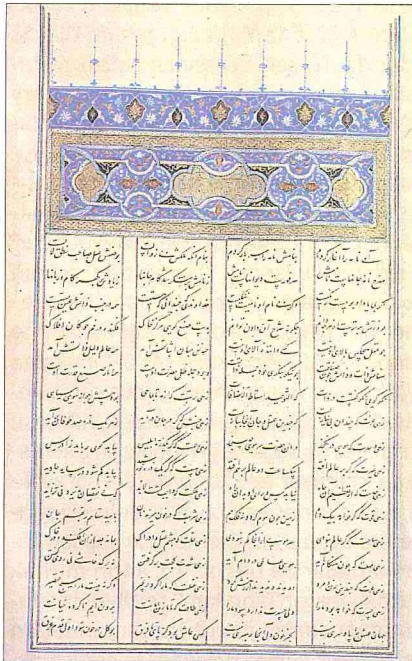


H. AHMET SEVGİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

Din görevlisi,
öğretmen ve ilâhiyat alanında
araştırmacı yetiştiren,
üniversiteye bağlı
yüksek öğretim kurumu.

İlâhînâme'nin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 234/5)



İlâhiyat Fakültesi'nin kuruluşunu, 1 Eylül 1900 tarihinde İstanbul'da açılan Dârülfünûn-ı Şâhâne'deki Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi ile başlatmak mümkündür. Dört yıl süreli bu şubede tefsir, hadis ve usulü, fıkah ve usulü, kelâm ve târîh-i dîn-i İslâm dersleri okutulmuştur. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra büyük ölçüde değişikliğe uğrayan Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin adı önce Dârülfünûn-ı Osmânî'ye, 1913 yılından itibaren İstanbul Dârülfünunu'na dönüştürülmüş, Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi'nin adı da Ulûm-i Şer'iyye olarak değiştirilmiştir. Programına ahlâk ve tasavvuf, siyer, dinler tarihi, Arap edebiyatı ve felsefe gibi bazı dersler de ilâve edilmiştir (Aynî, s. 36-37; *Türkiye Maarif Tarihi*, III, 1225). 18 Eylül 1914'te medreselerin ıslahı sırasında Selimiye Camii avlusundaki I. Abdülhamid Medresesi'nde Medresetü'l-mütehasssîn açılmış ve Dârülfünun bünyesindeki Ulûm-i Şer'iyye Şubesi kapatılmıştır. Şeyhülislâmlığa bağlanan Medre-

setü'l-mütehassısın 1918'den itibaren Süleymaniye Medresesi adıyla devam etmiş; Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Hikmet (tasavvuf, ilm-i nefis, ahlâkda dahil) ve Edebiyat (Arap, Türk, Fars, Garp edebiyatı) şubelerinden oluşmuştur. Süleymaniye Medresesi, 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile kapatılmıştır.

İstanbul Dârülfünunu hükûmî şahsiyeti hakkında çıkarılan 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı kanun İlahiyat Medresesi'ne de yer veriyordu. 7 Ekim 1925 tarihli Dârülfünun Tâlimatnâmesi'nde ise İlahiyat Fakültesi adı yer almış ve okutulacak dersler tefsir, hadis, fıkıh tarihi, içtimaiyat, ahlâk, İslâm dini tarihi, Arap edebiyatı, din felsefesi, kelâm tarihi, tasavvuf tarihi, felsefe tarihi, İslâm bed'iyyâtı, hâlihazırda İslâm mezhepleri, akvâm-ı İslâmiyye etnografyası, Türk târîh-i dînîsi, târîh-i edyân olarak tesbit edilmiştir. İstanbul Dârülfünunu 31 Mayıs 1933'te çıkarılan bir kanunla kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuş, İlahiyat Fakültesi de ortaöğretim kurumlarından din derslerinin kaldırılması, Diyanet İşleri teşkilâtında kadro bulunamaması ve sonuç olarak mezunlarının istihdam edilememesi gibi sebeplerle kapatılmış, yerine öğrencisi olmayan İslâm Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır.

Türkiye'de çok partili siyasî hayatın başlamasının ardından din öğretimi konusu gündeme gelmiş, 14 Ocak 1948'de bazı milletvekilleri bir ilâhiyat fakültesinin açılması yönünde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kanun teklifi sunmuş, nihayet 4 Haziran 1949 tarih ve 5424 sayılı kanunla Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi kurulmuş, fakülte 21 Kasım 1949'da öğretime başlamıştır. Ortaöğretim üzerine dört yıl süreli (1972'den 1982'ye kadar beş yıl) olarak kurulan fakültenin ilk yıllarındaki ders programı şöyledir: Kur'an ve İslâm dini esasları, tefsir, hadis, İslâm hukuku, kelâm ve mezhepler tarihi, tasavvuf tarihi, felsefe-mantık, İslâm felsefesi, dinler tarihi, İslâm tarihi, din psikolojisi, din sosyolojisi, İslâm sanatları tarihi, Arapça, Farsça, klasik dinî Türkçe metinler, paleografi, pedagoji. Zaman zaman yeni program denemeleriyle gelişmeler kaydeden fakülte giderek kendi öğretim elemanlarını yetiştirmiş, daha sonraki yıllarda diğer fakültelere de akademik personel vermiştir. 1971 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağlı beş yıl süreli İslâmî İlimler Fakültesi kurulmuştur.

1959'da Millî Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonu'nun, Tâlim ve Terbiye Kurulu'nun kararına dayanan 17 Kasım 1959 gün ve 575 sayılı kararı ile İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü açılmıştır. İmam-Hatip okulları mezunlarını kabul eden dört yıl süreli enstitüyü Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1980) Yüksek İslâm enstitüleri takip etmiş, Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü 1981'de bakanlıkça kapatılmıştır. 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararnâme ile Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi ile birleştirilmiş ve bu fakülte ile diğer Yüksek İslâm enstitüleri İlahiyat fakültelerine dönüştürülerek bulundukları illerin üniversitelerine bağlanmıştır. Böylece yüksek din öğretimi kurumlarında birlik sağlanarak bu kurumlar aynı idarî ve ilmî esaslara kavuşturulmuştur (bk. YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ). 27 Haziran 1987 tarihinde Şanlıurfa'da Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi açılmış, daha sonra bu fakülte yeni kurulan Harran Üniversitesi'ne bağlanmıştır. 1992 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi yanında Sivas (Cumhuriyet Üniversitesi, 1992), Darende (İnönü Üniversitesi, 1992), Van (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1993), Rize (Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1993), Çorum (Gazi Üniversitesi, 1993), Diyarbakır (Dicle Üniversitesi, 1993), Adana (Çukurova Üniversitesi, 1993), Isparta (Süleyman Demirel Üniversitesi, 1993), Adapazarı (Sakarya Üniversitesi, 1993), Elazığ (Fırat Üniversitesi, 1994), Çanakkale (Onsekiz Mart Üniversitesi, 1995) ve Kahramanmaraş'ta da (Sütçü İmam Üniversitesi, 1996) İlahiyat fakülteleri kurulmuş olup toplam yirmi iki fakültede eğitim öğretim devam etmektedir. 1995'te Bakanlar Kurulu kararıyla Eskişehir'de (Osman Gazi Üniversitesi) açılan İlahiyat Fakültesi henüz öğretime başlamamıştır.

İlahiyat fakültelerindeki akademik teşkilâtlanma 1982-1983 öğretim yılından itibaren gelişme göstererek 1991-1992 öğretim yılında şu şekli almıştır: Temel İslâm Bilimleri Bölümü tefsir, hadis, İslâm hukuku, kelâm, İslâm mezhepleri tarihi, tasavvuf, Arap dili ve belâğatı; Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü felsefe tarihi, İslâm felsefesi, din felsefesi, mantık, dinler tarihi, din sosyolojisi, din psikolojisi ve din eğitimi; İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü İslâm tarihi, Türk İslâm sanatları tarihi,

Türk İslâm edebiyatı ve Türk din mûsiki-si. Bu ana bilim dallarına bağlı olarak yaklaşık kırk bilim dalında ders okutulmakta ayrıca yüksek lisans ve doktora programlarında da öğretim yapılmaktadır. 15 Haziran 1989 tarih ve 358 sayılı kanunla İlahiyat fakülteleri öğretmen ve eğitim uzmanı yetiştiren yüksek öğretim kurumlarından kabul edilmiştir.

1998-1999 öğretim yılından itibaren, üniversitelerinde eğitim fakülteleri bulunan İlahiyat fakültelerinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Programı ile İlahiyat Lisans Programı olmak üzere iki ayrı program uygulanmaya başlanmıştır. İlk programı takip eden öğrenciler, ilköğretim okullarında din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmeni olacak şekilde yetiştirilecektir. İkinci programdan mezun olanlar ise Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilâtındaki çeşitli görevlerden başka ortaöğretimde ve İmam-Hatip liselerinde öğretmenlik görevi alabileceklerdir. Ancak İmam-Hatip liselerinde öğretmenlik yapacak olanlar, ilâhiyat lisans programını tamamladıktan sonra pedagojik formasyonun yanında meslekî bir ek eğitimin de verileceği üç yarı yıllık bir tezsiz yüksek lisans programına tâbi tutulacaktır. Diğer lise ve dengi okullara öğretmen olmak isteyenler ise sadece pedagojik formasyon derslerinin alınacağı tezsiz yüksek lisans programından geçirilecektir.

Yüksek Öğretim Kurulu'nun 29 Aralık 1988'de aldığı bir kararla İlahiyat fakültelerine bağlı olarak iki yıllık İlahiyat Meslek Yüksek okulları kurulmuş olup bu okullarda din hizmetleri mesleğine yönelik ön lisans seviyesinde program uygulanmaktadır. Ancak beş İlahiyat Fakültesi bünyesinde yer alan İlahiyat Meslek Yüksek okullarına 1998-1999 öğretim yılından itibaren öğrenci alınmamış, bunun yanında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi'ne bağlı aynı nitelikte bir yüksek okul açılmıştır. Ayrıca 1998-1999 öğretim yılında İlahiyat fakülteleri ikinci öğretimi-ne öğrenci alınmasına son verilmiştir.

Türk eğitim ve öğretim tarihinde İlahiyat fakültelerinin önemli bir yer işgal ettiği şüphesizdir. Yüksek seviyede din eğitimi ve öğretimi görevini yürütme, araştırma ve doktora çalışmalarını gerçekleştirme, eser telif edip yayın dünyasına sunma, öğretim elemanları ve mezunları vasıtasıyla halkın dinî ihtiyaçlarına cevap verme, yurt içinde ve yurt dışında dinî görevleri yerine getirme, din bilgisi ve

ahlâk öğretmenliğiyle İmam - Hatip liselerinde meslek dersleri öğretmenliği yapma, kamuya ait ve sivil kuruluşlarda çeşitli memuriyet ve hizmetleri ifa etme vb. fonksiyonlar ilâhiyat fakültelerinin önemini kanıtlayan hususlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Said Paşa, *Hâtırat*, İstanbul 1328, I, 204, 572; Mehmet Ali Ayni, *Dârülfünûn Târîhi*, İstanbul 1927, s. 18, 19, 32, 36, 37, 48, 80; *Düstur*, Birinci tertip, Ankara 1941, VII, 689; İkinci tertip, IX (1928), s. 748; Üçüncü tertip, V (1931), s. 596; VI (1934), s. 640; *İstanbul Dârülfünûnu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun*, *Dârülfünûn Tâlimatnâmesi*, İstanbul 1932, s. 6; *Türkiye Maarif Tarihi*, III, 1220, 1225, 1233, 1235; Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul 1943, s. 25, 26; C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara 1948, s. 456, 457; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 5, 8, 33, 35; Osman Turan, *Türkiye'de Manevî Buhran, Din ve Laiklik*, Ankara 1964, s. 74, 75; İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler*, Ankara 1964, s. 62; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 293; Ömer Okutan, *Din Eğitimi, Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983, s. 415, 420; T.C. Resmî Gazete, sy. 20215, 4.VII.1989; Ali Arslan, *Dârülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul 1995, s. 55; *Türk Eğitim Sistemi, Alternatif Perspektif*, Ankara 1996, s. 166; Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul 1999, s. 467; *TBMM Tutanak Dergisi*, IX, Ankara 1948, s. 22, 23; X (1948), s. 3; *SR*, I/9 (1948), s. 133; *Devlet Dergisi*, sy. 9 (1969), s. 12; sy. 14 (1969), s. 7.



HALİS AYHAN

İLÂHİYÂT (الْإِلَهِيَّات)

Üç ana grupta toplanan
İslâm inanç esaslarının
ilkini oluşturan,
Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili
konuların genel adı
(bk. USÛL-i SELÂSE).

İ'LÂM (الإعلام)

Hadis rivayet usullerinden biri.

Sözlükte “öğretmek, bildirmek” anlamına gelen i'lâm, hadis terimi olarak hocanın semâ ve kıraat metotları ile aldığı hadisi veya hadis kitabını rivayeti için herhangi bir açıklamada bulunmadan öğren-ciye göstererek bunların kendisine ait olduğunu bildirmesi veya öğrencinin hocaya rivayetlerini hatırlatması karşısında hocanın buna itiraz etmemesidir. Kaynaklarda, i'lâm metodunun hadis naklinde kullanıldığına dair biri İbn Şihâb ez-

Zührî, diğeri Hişâm b. Urve ile ilgili olmak üzere iki örnek zikredilmiştir. Bunlardan ilkinde göre Ubeydullah b. Ömer b. Hafs (ö. 147/764) Zührî'ye hadislerini ihtiva eden bir kitabı göstererek, “Bunlar senin hadislerin mi?” diye sormuş, o da “Evet benim hadislerim” demiştir. Ubeydullah, ayrıca Zührî'nin bu hadisleri kendilerine okumadığını ve rivayet için icâzet vermediğini belirtmiştir. Zührî'nin i'lâm metodunu kullandığının delili olarak gösterilen bu haberle Ubeydullah b. Ömer'in, “Biz Zührî'den arzdan başka metotla hadis almazdık” dediğini bildiren rivayet çelişmektedir. İbn Şihâb ez-Zührî gibi bir hadis imamının hadis rivayetinde i'lâmı güvenilir bir metot olarak kabul etmeyeceğini ifade eden Rif'at Fevzî Abdülmutta-lib, Ubeydullah b. Ömer rivayetinin mezkûr şekline bakarak hüküm vermenin doğru olmayacağına dikkat çekmiş, Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Abdülber en-Nemerî'nin rivayetleri incelendiğinde söz konusu kitap veya nüshayı Zührî'nin önceden inceleyip hatasız olduğunu tesbit ettiğinin ve özellikle Hatîb el-Bağdâdî'nin nakline göre rivayet için talebeye icâzet verdiğinin açıkça görüldüğünü zikretmiştir. İ'lâm metodunun kullanıldığına delil olarak gösterilen ve İbn Ebû'z-Zinâd (ö. 174/790) tarafından nakledilen ikinci örnek, İbn Cüreyç'in Hişâm b. Urve'ye, “Falan kimseye verdiğin sahîfedeki hadisler senin rivayetlerin mi?” diye sorduğu, onun da “evet” dediğine dair rivayettir. Rif'at Fevzî Abdülmutta-lib bu rivayetin de Hatîb el-Bağdâdî'nin nakline böyle olmadığını söylemiş. İbn Cüreyç'in bir kitapla Hişâm b. Urve'ye gelerek, “Bunlar senin hadislerin mi, onları rivayet edebilir miyim?” diye sorduğunu, onun da “evet” diye cevap verdiğini ve Hatîb'in bu rivayeti i'lâm için değil icâzet için kullandığını belirtmiştir.

İ'lâm metodunun kullanılabileceğine delil olarak zikredilen rivayetlerin bazı kaynaklardaki muhtevalarıyla i'lâma değil icâzete örnek teşkil etmesi, tanınmış bazı hadis imamlarının bu metodu güvenilir bulmaması, ayrıca bu metotla hadis nakleden İbn Habîb es-Sülemî'nin bu yüzden kınanması, i'lâmın hadis rivayeti için sağlıklı ve yaygın olarak kullanılan bir metot niteliği taşımadığını göstermektedir. Râmhürmüzî ve Kâdî İyâz gibi âlimler i'lâm metoduyla hadis rivayetini câiz görürken İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, bazı muhaddisler ve diğer bazı âlimlerce tercih edilen görüşe göre bunun tecviz edilmediğini belirtmiş, Ebû Hâmid et-Tûsî'nin

nin bu konuda kesin şekilde olumsuz tavır ortaya koyduğunu zikretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fesevî, *el-Ma'rifet ve't-târîh*, II, 823; III, 158; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl* (nşr. M. Accâcel-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 451-452; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1405/1985, s. 355, 357, 366; İbn Abdülber, *Câmi'u beyânî'l-ilm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), II, 178; Kâdî İyâz, *el-İlmâ* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 107-115; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 175-177; *Tecrid Tercemesi*, I, 443-444; Rif'at Fevzî Abdülmutta-lib, *Teşîku's-sünne fi'l-karnî's-sânî el-hicrî*, Kahire 1400/1981, s. 223-227; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 151-152; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk Üç Asır)*, İstanbul 1996, s. 72-74.



MÜCTEBA UĞUR

İ'LÂM (الإعلام)

Mahkemece verilen şer'î hükmün
kaydedildiği yazılı belge.

Sözlükte “bildirmek, öğretmek, işaret koymak” mânalarına gelen i'lâm (çoğulu i'lâmât), terim olarak şer'î bir hükmü ve altında kararı veren hâkimin imza ve mührünü taşıyan yazılı belge demektir. Daha çok i'lâmât-ı şer'iyye olarak kullanılır. Her i'lâm belgesi davacının iddiasını, dayandığı delilleri, davalının cevabını, varsa def'in sebeplerini, verilen hükmün gerekçelerini ve nasıl karar verildiğine dair kayıtları ihtiva eder. İ'lâm belgelerini diğer şer'iyye sicilleri kayıtlarından ayıran en önemli özellik hâkimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Bu bakımdan da hüccet, mâruz vb. belgelerden farklıdır. Ancak örfî anlamda ve uygulamada, hüküm ihtiva etsin etmesin altında kadının imza ve mührünü taşıyan her belgeye i'lâm denildiği ve bu sebeple arşivlerde birçok mâruzun i'lâm diye kaydedildiği görülür. Şer'iyye mahkemelerinde kadı yargılamayı tamamladıktan sonra verdiği kararı önce taraflara şifahî olarak bildirir, daha sonra kararın gerekçelerini de ihtiva eden bir i'lâm tanzim ederek davacı ve davalıya birer sûretini verir; bir sûretini de sicile kaydeder.

Yapılan araştırmalar, Tanzimat öncesinde i'lâmın her mahkemenin kadısı tarafından sak kitaplarındaki i'lâm örnekleri esas alınarak hazırlandığını göstermektedir. Ancak merkezdeki bazı hususi i'lâmın hazırlanması için, Dîvân-ı Hümayun kalemlerinden olan beylikçiye bağlı i'lâmcı diye özel bir kalemin bulun-